

Локальні дослідження та національна історія: проблема синтезу

Відомо, що однією із функцій історіографії як науки є програмування подальших досліджень. Оцінюючи історіографічну ситуацію, яка відбиває нові тенденції у світовій історичній науці, вітчизняні історики можуть зробити деякі практичні висновки і визначити нагальні завдання в дослідженні різних хронологічних періодів та областей громадянської історії. Для цього необхідно, по-перше, звернути особливу увагу на ті проблеми, які викликають наукову полеміку, і запропонувати свою інтерпретацію, максимально й ефективно використовуючи накопичений в закордонній історіографії фактичний матеріал і нові методи дослідження. По-друге, слід шукати нетрадиційні оригінальні види дослідження і розробляти власні ефективні методики вилучення та обробки нових історичних даних. По-третє, слід виділити не досить вивчені чи навіть зовсім непоставлені, але суттєві для історичного аналізу питання та сконцентрувати свої зусилля на їх вирішенні. Для того щоб вийти на світовий рівень, слід шукати зовсім нові шляхи, не обмежуючись тими, котрі були прокладені в західній історіографії за останні 30 років. Діяти інакше — значить наперед планувати своє відставання, особливо, якщо зважити на те, що досі не всі мають можливість систематично працювати в архівах, — це насамперед стосується локальної історії, оскільки схоже, що у місцеві архіви західноєвропейських країн майже не ступала нога вітчизняного історика. А тим часом, нові історичні факти, встановлені у локальних дослідженнях, дають основний вихідний матеріал для історичного синтезу.

Локальна історія — водночас і дуже стара, й відносно нова галузь історіографії. Маючи багаті вікові традиції, вона пройшла значну дистанцію — від аматорського збирання та опису місцевих старожитностей у XVIII—XIX ст. ст. до професійного дослідження з кінця XIX ст. Але якщо у першій половині XX ст. локальні дослідження розглядалися представниками пануючої

політичної історіографії як другорядні, то за останні 30 років їхній статус різко підвищився. Локальна історія пережила друге народження у процесі становлення “нової” історичної науки на Заході. Розширення розуміння предмету історії та рух за демократичну історію “знизу”, поширення інтердисциплінарних методів дослідження, поступова експансія “нової” історіографії у всіх галузях історичної науки, зростаючий інтерес до соціальної історії, прагнення до комплексного, цілісного підходу у вивченні історичного минулого — усі ці взаємопов’язані явища, які відбивають глибокі зміни у стані світової історичної науки, у другій половині XX ст. не тільки стимулювали розвиток локальних досліджень, але значною мірою в них і реалізувалися.

Таким чином, локальні дослідження 60—70 років були простим продовженням чи відродженням традицій, вони означали посилене вивчення суспільного життя людей минулого в його реальних просторово-часових рамках. Цей поворот відповідав принциповим установам антропологічно орієнтованої соціальної історії. Проте він пояснювався і суто практичними завданнями, оскільки “тотальне” чи бодай відносно широке охоплення різних сфер історичного минулого людства, яке вимагає від дослідника володіння всією сукупністю джерел, може бути застосоване у конкретно-історичному дослідженні тільки на досить локальному об’єкті, такому як село, приход, невелике чи середнє місто, чи якійсь іншій традиційній для даної країни одиниці адміністративного поділу.

Зрозуміло, далеко не всі локальні дослідження є комплексними, але саме в останніх намічаються реальні “підступи” до “тотальної” історії і, відповідно до нового історичного синтезу, який у змозі зв’язати великі структурні зрушення у суспільстві, що розвивається, та переживання їх людьми, соціально-історичними індивідами, від-

носини між якими опосередковуються їхньою належністю до тих чи інших малих груп та локальних спільнот.

У 70—80 роки з'являється все більше історичних праць, спрямованих на національне всебічне вивчення тієї чи іншої локальної спільноти, на створення колективної біографії селянської, приходської, міської общини. В їхніх рамках аналізується демографічна ситуація, структура сім'ї та господарства, системи родинних та сусідських зв'язків, соціальна й демографічна мобільність, політичні структури та соціально-культурні уявлення. Природно, що не в кожному дослідженні порушується вся сукупність названих питань. Хоча локальні дослідження дають історикові можливість оволодіти усім комплексом джерел та всебічно вивчити об'єкт. Тож доводиться зважати на нерівномірну збереженість джерел та складність встановлення загальних зв'язків між усіма описаними явищами. Тому, наприклад, більшість дослідників-медієвістів працюють на стикові демографічної та соціально-економічної історії. Широке застосування знаходять різні удосконалені варіанти методики "відновлення сім'ї" чи "метода масових генеалогій", запропоновані Кембриджською групою з історії населення та соціальної структури, а також техніка "відновлення села" (village reconstitution), розроблена представниками торонтської школи. Британські та американські історики, що практикують такий підхід щодо англійської історії XIII—XVII ст. ст., спираються на кращі традиції старої англійської школи соціальної історії Каултона та Беннета й відомої лестерської школи локальної історії, а також на творчу спадщину американського історика та соціолога Джорджа Хоманса.

За останні роки набула визнання багатоаспектна історична реконструкція місцевих общин (community studies). Цей різновид інтердисциплінарного аналізу відбувається за допомогою комбінації методів історичної географії, історичної демографії, економічної історії, історії права й політико-адміністративної історії, мікросоціології та соціальної антропології. При цьому використовується вся сукупність місцевих джерел, які фіксують різні соціальні ролі, комунікативні зв'язки та аспекти діяльності того чи іншого члена локальної спільноти в різні періоди його життя. Саме на "п'ятачку" локальної історії дослідник отримує можливість розглянути обличчя простих людей, що, як відомо, творять історію, та зафіксувати ті конкретні умови, в яких вони це роблять.

Зрозуміло, не всі локально-історичні дослідження виконані на однаково високому рівні, але деякі з них можуть слугувати еталоном, кож-

ний — у своєму роді. Селянська сім'я, жінки англійського села у широкому контексті аграрної та соціальної історії середньовіччя стали головним об'єктом вивчення американських істориків Барбари Ханавалт і Джудіт Беннет¹. Автори одного з кращих на сьогодні локальних досліджень, присвяченого історії невеличкого есеєського села Терлінг з населенням близько 500 чоловік у XVI—XVII ст. ст., англійський історик Кіт Райтсон та американський Девід Левін встановлюють зв'язки між демографічними, економічними, соціальними та культурними змінами, які привели до формування нової місцевої еліти й соціальної диференціації селянства². Англійські історики Девід Хей та Маргарет Спаффорд вирішують аналогічні завдання відповідно на матеріалі великого приходу у Шропширі та трьох сіл Східної Англії³. Зразком "тотальної" міської історії є книги англійських істориків Ч. Фіт'ян-Адамса про Ковентрі у XV— на початку XVI ст. та А. Дайєра "Місто Вустер у XVI столітті"⁴. Цікаво, що більша частина цих праць виконана представниками лестерської школи.

До останнього часу загальною вадою майже усіх комплексних локальних досліджень був брак порівняльної перспективи хоча б на регіональному рівні. Але і в цьому напрямку вже зроблені деякі кроки. Однією з цікавих спроб такого роду стала книга відомого історика Девіда Андердауна "Бенкет, бунт і революція", в якій він розробив оригінальний підхід до вивчення розмежування сил в Англійській революції середини XVII ст. на основі деталізованої локальної типології народної культури.⁵

З середини 80-х років почала видаватися 21-томна серія монографій під загальною назвою "Регіональна історія Англії", покликана узагальнити на регіональному рівні локальні соціально-історичні наслідки десятиріч.⁶

Ще складніше завдання поставив перед собою англійський дослідник Кіт Райтсон. Спираючись на десятки локальних досліджень з історії Англії XVI—XVII ст. ст., у тому числі й на власні дослідження, він створив узагальнюючу працю "Англійське суспільство у 1580—1680 роки"⁷. Ця праця вказує на можливу перспективу для подальших спроб синтезу локально-історичних досліджень у національному масштабі. Цікава сама структура роботи, яка складається із двох частин: у першій розглядаються соціальні групи, соціальні відносини у місцевих общинах, шлюб, родина та внутрішньосімейні стосунки; у другій — рух населення та соціально-економічні зрушення, механізми підтримки громадського порядку та соціальні конфлікти, освіченість та народна релігійність. К. Райтсон демонструє дві лінії впливу соціально-економічних та

культурних змін: з одного боку сили інтеграції, які тісніше пов'язували місцеві общини у національну спільноту, а з другого — сили, які поглиблювали диференціацію всередині локальних общин. Соціальні зрушення, котрі були викликані одночасною дією демографічних, економічних, культурних та адміністративних змін у національному масштабі, проявляються специфічно в різних локальних спільнотах і неоднозначно відбиваються на становищі та взаємовідносинах різних соціальних груп всередині цих спільнот. У висновках Райтсон начебто накидає модель майбутньої “нової соціальної історії Британії”, в якій усі узагальнення на національному рівні будуть використані як невід’ємний вихідний пункт аналізу.

Було б нереальним закликати вітчизняних істориків розгорнути широким фронтом локальні дослідження з історії західноєвропейських країн. Та в цьому й немає особливої потреби. Вже на початок 80-х років накопичені у закордонній історіографії локальні дослідження з різних періодів історії західноєвропейських країн підготували оновлену, досконалішу базу для узагальнення на національному рівні. Більше того, були започатковані перші кроки нового синтезу, не завжди, до речі, вдалі, що пояснюється виключною складністю поставленого завдання. Звісно, загальне й особливе проявляється у частковому, і нові комплексні локальні дослідження, хоч би якими мікроскопічними вони були, у своїй сукупності дають можливість відтворити більш загальну картину історичного розвитку. Але зробити це шляхом простого складання цеглин не вдається. Окрім того, труднощів вистачає і в самому локальному дослідженні, і головна з них — встановлення взаємозв'язку між різними явищами та процесами всередині досліджуваної спільноти. Але ще серйозніші перешкоди виникають на шляху нового розуміння регіональної, національної, континентальної історії, яке неможливе без розв'язання проблеми співвідношення локального та національного, мікро- й макроаналізу, без включення локально-історичних досліджень у ширший соціальний контекст. Влас-

не, останнє завдання у самих локальних дослідженнях, як правило, і не ставиться, хоча найкращі з них не випускають його з поля зору, як важливе надзавдання. Розвиток науки настійно потребує на кожному витку її спіралі перегляду та нового синтезу всіх накопичених знань, які містяться на даному етапі в результатах. Безпрецедентний кількісний ріст та якісно нова методологічна база локальних досліджень останніх десятиріч перевернули багато в чому вже звичні загальноприйняті уявлення про історичні явища та процеси в більш значних масштабах.

Здається, все зрозуміло. Ієрархія історичних досліджень має бути твердо поставлена з голови на ноги. Наслідки локальних досліджень не можна використовувати вибірково, як зручні ілюстрації до тієї чи іншої тези, яка характеризує історичний розвиток регіону, країни чи навіть континенту. Різні локальні варіанти демографічного, економічного та культурного розвитку, соціальних структур та структур місцевого управління, які виявлені численними локально-історичними дослідженнями в кожній країні, потребують теоретичного осмислення. Та, на жаль, часто і в останніх наших узагальнюючих працях справжня наукова реінтерпретація комплексу історичних фактів, що розширився, зводиться до відтворення морально застарілих “наукових істин”, добре відомих колективних праць 20-річної давності. В кращому разі наводяться більш свіжі “переконливі” приклади. Новий синтез не можуть замінити ні спроби звести всю різноманітність конкретної історичної реальності до одного варіанту, проголошеного найбільш типовим, ні сумнівний перелік усіх описаних в історичній літературі локальних та регіональних відхилень од псевдонормативного зразка, ні виведення якогось “середньонаціонального” показника. Пояснення самої цієї багатобарвності та зрозумілості механізму взаємодії локальних та національних процесів передбачають серйозну теоретичну роботу, засновану на діалектичному розумінні співвідношення часткового особливого та загального в історичному процесі. Але ця робота ще попереду.

Примітки

¹ Hanawalt B. A. *The Ties That Bind: Peasant Families in Medieval England*. N.Y.; Oxford, 1986; Bennett J. M. *Women in the Medieval English Countryside: Gender and Household in Brigstock before the Plague*. N. V.; Oxford, 1987.

² Wrightson K., Levine D. *Poverty and Piety in an English Village: Terling, 1525—1700*. N.Y.; L., 1979.

³ Hey D. *An English Rural Community: Myddle under the Tudors and Stuarts*. Leicester, 1974; Spufford M. *Contrasting Communities: English Villagers in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*. Cambridge, 1974.

⁴ Phythian-Adams Ch. *Desolation of a City: Coventry and the Urban Crisis of the Late Middle Ages*. Cambridge, 1979; Dyer A. *The City of Worcester in the Sixteenth Century*. Leicester, 1973.

⁵ Underdown D. *Revel, Riot and Rebellion: Popular Politics and Culture in England, 1603—1660*. Oxford, 1985.

⁶ *A Regional History of England* / Gen. eds.— B. Cunliff, D. Hey. L.; N.Y., 1986.

⁷ Wrightson K. *English Society, 1580—1680*. L., 1982.